

ÇAĞDAŞ ROMEN TARİHÇİLİĞİNDE ESKİ TÜRK KAYNAKLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ*

TAHSİN CEMİL**

Romanya Parlamento'sunun 19 Haziran 1889 tarihindeki oturumunda, meşhur bir siyaset adamı ve seçkin tarihçi olan Mihail Kogălniceanu (1817-1891) eski Türk belgelerinin Romen tarihi için ne kadar büyük önem taşıdığını belirterek, bu kıymetli kaynakların araştırılması için hükûmetin derhal gerekli girişimleri yapmasını önermişti.¹ Öyle bir teşebbüs ancak on sene sonra gerçekleştirilebildi. 1898'de, zamanın Başbakanı D. A. Sturdza'nın emriyle, Romanya'nın İstanbul'daki maslahatgüzarı Trandafir Djuvara, iyi Osmanlıca ve Fransızca bilen iki zatı (Karakaş Efendi ve Nişan Civanıyan), bedel karşılığında, Osmanlı arşivlerinden Romanya tarihine ait belgeleri kopya ve Fransızcaya tercüme etmekle görevlendirmişti.

Böylece, 1899-1900 yıllarında, Romen Bilimler Akademisi'nin Kütüphanesine 215 Osmanlı belgesinin kopyası girmiştir ve halen orada muhafaza edilmektedir.² 1558-1788 devrini içeren bu belgeler, şimdi biliyoruz ki, yalnız *Mühimme Defterleri*'nden kopya edilmişlerdir, ve bunların değerli oldukları için değil, okunmaları kolay olduğu için seçilmiş oldukları anlaşılıyor. Aynı zamanda, kopya ve tercümele-
rinde de bazı hatalar ve noksanlar göze çarpar. Böyle olmakla beraber, bu belgeler Romen tarihçilerinin istifadesine sunulan ilk Türk belge koleksiyonunu oluşturmuştur. Bu belgelerin kıymetini ilk kez anlayan

* Bu bildiri V. Uluslararası Türkoloji Kongresi (İstanbul, Eylül 1985) için hazırlanmıştı. Fakat, müellifin Kongre'ye gelemediğinden dolayı, tebliğ okunmamıştır.

** Dr. Tahsin Cemil Directia Generala a Arhivelor Statului, Brüksel, Romanya

¹ Bkz. *Desbaterile Adunării Deputaților* (Milletvekilleri Meclisinin Müzakereleri), nr. 97, s. 1747; Al. Zub, *Mihail Kogălniceanu istoric* (Mihail Kogălniceanu-tarihçi), Editura Junimea, Iași, 1974.

² Biblioteca Academiei R. S. România, București, Sectia manuscrise, pach. DLXXIX ve devamı.

ve derhal değerlendiren ünlü tarihçi Nicolae Iorga olmuştur.³ Bu meyanda, 1900 senesinde N. Iorga şunları yazıyordu: “Meydana yeni çıkarılan bu kaynaklar sayesinde Bâb-ı Âlî önündeki durumumuzun bir çok esâslı noktaları anlaşılmaktadır ve Türk yöneticilerinin haraçgüzar memleketlere (Romen ülkeleri- T. G.) karşı davranış ve tutumları hakkında bir sürü yanlış fikirler de düzeltilmektedir”.⁴

Bu eski Türk dökümanlarının kopya ve tercümelerinin Romanya’ya getirilmesi tabii ki o zamanda Romen Bilimler Akademisi’nin himayesinde Avrupa’nın çeşitli merkezlerinin arşiv ve kütüphanelerinde sürdürülen geniş kapsamlı araştırmalara dahildi.⁵ Bağımsız genç Romen devleti tarihte teşvik ve kuvvet arıyordu. Tarihin gerçeklerini sağlam, zengin ve çeşitli kaynaklara dayanarak meydana çıkarmak, yalnız bir ilmi gerekçe kalmadan, aynı zamanda bir politik zorunluk niteliğini de taşıyordu.

Maalesef, eski Türk vesikalari hakkında, Mihail Kogălniceanu’nun önerisi, yarım asırdan ziyade bir süre için yegâne girişim kalmıştır. Yani, Romen tarihçiliğinde eski Türk kaynakları 40-50 yıl umursamazlık denilecek kadar az bir ilgi görmüştür. Fikrimizce bunun sebebini aşılması gereken yazı ve dil güçlüklerinde değil (o vakitlerde, bilhassa Makedonya doğumlu ve Türkiye’de tahsil gören yeter sayıda Romen aydınları vardır), ancak modernleşmeye hızla atılan Romanya’nın Batı alemine açılma isteğinde bulabiliriz. Bu genel eğilim, Romen tarihçiliğinde, millî gücünün kaynaklarını ve Avrupa sahasında öz tarihinin boyutlarını saptamak gerekçesini ön plana getirmiştir.

³ N. Iorga, *Documente și cercetări asupra istoriei financiare și economice a Principatelor Române* (Romen Prenslüklerin malî ve iktisadî tarihine dair belge ve araştırmalar), “Economia Natională”, București, 1900, s. 174 v.d. Aynı belgelerden 12 tanesinin Fransızca tercümesi de yayınlanmıştır. Dum. Z. Furnică, *Documente private la comerțul românesc 1473-1868* (Romen ticaretine dair belgeler 1473-1868), București, 1931, s. 3-14, 31-34.

⁴ N. Iorga, a.g.e., s. 174.

⁵ Avusturya, Rusya, İtalya, Fransa, Polonya, Macaristan, İsveç, Almanya v.b. ülkelerin arşiv ve kütüphanelerinden toplanan malzeme ile 45 ciltlik bir koleksiyon oluşturulmuştur: Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente private la istoria românilor* (Romenlerin tarihine dair belgeler), București, 1876-1942; koleksiyonun yeni serisinden de 4 cilt, 1962-1974 arasında yayınlandı. Toplam olarak, eski seride 30782 belge ve yeni seride de 1847 belge yayınlanmıştır. Fakat, bunların arasında Türkçe tek vesika bile yoktur.

Bunca uzun bir zaman eski Türk kaynaklarının ihmal edilmiş olması, Romen tarihçiliğini oldukça etkilemiştir. Romen-Osmanlı münasebetleri Romen tarihinin en önemli sorunlarından birini oluşturmuş ise de, bu esas problemin tamamıyla aydınlatıldığı henüz söz konusu olamaz. En nihayet, pek önemli ve çok zor olan bu ilmi sorunun çözümlenmesi için eski Türk kaynaklarını değerlendirmek zorunluluğu herkesçe anlaşılmıştır.

Romanya ve Türkiye arasındaki ilişkilerin gitgide iyileşmesinin, somut bir sonucu olarak, 1966'da Türk arşivleri Romen araştırmacıları için de kapılarını açtılar.⁶ Bu yıldan itibaren 1981'e kadar, Romen Türkologları Türkiye arşivlerinde ve kütüphanelerinde, hemen her sene çalışma imkânı buldular. Sonuç olarak Romanya Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nde (*Directia Generală a Arhivelor Statului-București*) eski Türk kaynaklarını içeren bir mikrofilm koleksiyonu oluşturuldu. Bu koleksiyona giren belge ve kroniklerin ekserisi Türkiye'den (özellikle, Başbakanlık ve Topkapı Sarayı Arşivlerinden ve İstanbul kütüphanelerinden) temin edilmiştir. Aynı koleksiyonda, Bulgaristan, Macaristan, Avusturya, Polonya, Fransa, İtalya ve Yugoslavya'dan da getirilen Türk kaynakları mevcuttur. Şu anda, bu koleksiyon yaklaşık 120 000 mikrofilm den ibarettir. Bu miktar hem az, hem çoktur. Yani, bu koleksiyon, Türkiye ve başka ülkelerde muhafaza edilen emsalsiz zenginlikteki Türk kaynakları hazinesinin gayet küçük bir parçasıdır; fakat, değer bakımından ve, bilhassa, Romen Tarihi için büyük önem taşımaktadır. Ancak Türkiye arşivleri ve kütüphanelerine giriş hakkı sağlandıktan sonra Romen Türkolojisinin tam manasıyla olgunlaştığını söyleyebiliriz. Böyle bir durumun normal karşılanması gerektir. Çünkü, Romanya'nın öz orijinal Türk kaynakları fonunun yetersiz olması yanısıra, ancak ellili senelerin sonuna doğru Romen Türkolojisi alanındaki çalışmalar sistemli bir düzene girmeğe başlamıştır.

⁶ Bkz., Mihail Guboğlu, *Despre materialele arhivistice otomane din Turcia și importanța lor pentru istoria târilor române* (Türkiye'deki Osmanlı arşiv malzemesi ve bunun Romanya tarihi için önemi), "Revista Arhivelor", Cilt, 9, 1966, nr. 2, s. 176-194; idem, *Romanya tarihine ait Türk kaynakları (Bunların önemi ve yayınlanma meselesi)*, "VII. Türk Tarih Kongresi"; Ankara, 25-29 Eylül 1970, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1973, s. 493-508.

Tabii olarak, önce bu alanda çalışmaya yarayacak eserler hazırlandı⁷ ve Romanya'da mahfuz yaklaşık 5000 orijinal Türk belgesinin katalogu yapıldı.⁸ Maalesef, bu kataloga alınan belgelerin eskirisi XIX-ncü yüzyıla ait olmakla beraber, değer bakımından da çoğu pek önemli değildir.

Aynı zamanda, Romen Bilimler Akademisi, özellikle N. Iorga'nın adını taşıyan Tarih Enstitüsü (*Institutul de istorie "N. Iorga"-Bucureşti*) himayesinde, *Izvoare orientale privind istoria României* (Romanya tarihine dair şark kaynakları başlığında) bir koleksiyon yayınlanmasına girişildi. Koleksiyonun en önemli kısmı eski Türk belge ve kroniklerinden oluşturulacağı açıkça anlaşılıyordu. Gerçekten, bu koleksiyon içinde, *Cronici turceşti privind istoria României. Extrase* (Romanya tarihine dair Türk kronikleri. Seçmeler) serinin birinci cildi 1966 senesinde, Romen Bilimler Akademisi Basımevinde neşredildi. Bu ilk cilt, tanınmış Romen Türkologları, Mihail Guboğlu ve Mustafa A. Mehmed, tarafından hazırlanmıştır. Cilt en eski devirlerden, XVII. yy'ın ortasına kadar yazılan 24 Osmanlı kroniklerinden alınan parçaların Romence tercümelerini içeriyor.⁹ Bu cild, Türkiye arşivleri ve kütüphanelerinde çalışma olanağı sağlanmazdan önce hazırlandığı için, sayfalarında yer alan parçalar çoğunlukla yayınlanmış eserlerden seçilmiştir. Fakat, aynı koleksiyonun ikinci ve üçüncü ciltlerinin bölümlerinin çevirileri söz konusu olan kroniklerin en iyi elyazmalarına (Özellikle, İstanbul kütüphanelerinde mahfuz nüshalarına) dayanmaktadır. İkinci cilt, XVII. yy'ın ortasından, XVIII. yy'ın başlangıcına uzanan bir devri kapsıyor.¹⁰ Bu cilt, M. Guboğlu

⁷ Mihail Guboğlu, *Tabele sincronice. Datele hegirei şi datele erei noastre cu o introducere în cronologia musulmană* (Sinkronik cetveller. Hicrî tarihleri ve Milâdî tarihleri ile müslüman kronolojisine dair bir giriş), Directiunea Arhivelor Statului, Bucureşti, 1955; idem, *Paleografie şi diplomatica turco-osmană. Studiu şi album* (Türk-Osmanlı paleografya ve diplomatikası. Etüd ve albüm), Editura Academiei, Bucureşti, 1958.

⁸ Mihail Guboğlu, *Catalogul documentelor turceşti* (Türk belgelerin katalogu), I-II, Directia Generală a Arhivelor Statului, Bucureşti, 1960-1965.

⁹ Bu ilk cilde alınan müellifler şunlardır: Halil b. İsmail, Şükrüllah, Enverî, Oruç, Tursun Bey, Aşıkpaşazâde, Neşrî, Suzî, Bitlisî, Anonimler, Kemalpaşazâde, Matrakçı, Lütfi Paşa, Rüstem Paşa, Celâlzâde, Küçük Nişancı, Saadettin, Mustafa Ali, Selâniki, Mehmed b. Mehmed, Koca Hüseyin, Peçevî ve Kara Çelebizâde.

¹⁰ İkinci cilde alınan parçalar şu kroniklere aittir: Kâtip Çelebi, Solakzâde, Vecîhi, Hacı Halifa, Hacı Ali, Münecimbaşı, Yusuf Nâbî ve Silahdar Mehmed.

tarafından hazırlanıp, Akademi Basımevi'nde, 1974 senesinde yayınlandı. Üçüncü cild ise, daha geniş bir devri yani XVI. yy'ın sonundan XIX. yy'ın başlarına kadar cereyan eden olaylara dair haberleri ihtiva etmektedir.¹¹ Şimdiye kadar bu koleksiyonda çıkan ciltlerin sonuncusunu oluşturan bu üçüncü cild, Mustafa A. Mehmet'in imzası altında 1980 yılında, yine Akademi Basımevinde yayınlanmıştır.

Aynı zamanda, bu koleksiyon dışında da bazı Osmanlı kronikleri yayınlanmıştır. M. Guboğlu, özellikle Türkoloji ve tarih bölümleri talebelerinin yararlanması için, 1977 senesinde, Bükreş Üniversitesi Basımevinde, 20 kadar Osmanlı müverrihlerinin eserlerinden çeviriler yayınlanmıştır.¹² Mustafa A. Mehmed ise, 1976 yılında, Evliya Çelebi'nin Romanya tarihiyle ilgili tüm rivayetlerinin çevirisini yabancı seyyahlara ait diğer bir değerli koleksiyonun altıncı cildinde yayınlamıştır.¹³ Keza, çeşitli dergi ve kitaplarda da Osmanlı tarihlerinden parçalar yayınlanmıştır. Fakat, bunların ekserisi yukarıda adı geçen eserlerden aktarılmıştır.

Osmanlı kronikleri hakkında uygulanan bu yayınlama metodu (yani, yalnız Romen tarihiyle ilgili parçaların çevirisi) tabii ki oldukça çok kaynak değerlendirmek ihtiyacından doğmuştur.¹⁴

¹¹ Üçüncü cildi oluşturan bölümler şu müelliflerin eserlerinden alınmıştır: Naimâ, Raşid, Küçük Çelebizâde, Subhî, İzzi, Vasif Efendi ve Asım Efendi.

¹² M. Guboğlu, *Crestomatie turcă. IzvoaŃe narative privind istoria Europei orientale și centrale* (1263-1683) (Türk krestomasisi. Doğu ve Orta Avrupa tarihine dair vakayinâmeler (1263-1683), Universitatea din București, 1977. Alınan parçalar şu müelliflere aittir: Ali Yazıcıoğlu, Ebû'l Hayr Rumî, Aşıkpaşazâde, Enverî, Kıvâmî, Tursun Bey, Oruç, Neşrî, Anonimler, Mühi-iddin, Kemalpaşazâde, Lütfi Paşa, Selânîkî, Sarihü'l-Menârzâde, Naimâ, Mehmed Halifa, Evliyâ Çelebi, Kazazâde ve Sarı Mehmed Paşa.

¹³ *Călători străini despre țările române* (Romen ülkelerine dair yabancı seyyahlar), VI, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976.

¹⁴ Tam yayını amaçlayan çalışmalar da eksik değildir. 1965 senesinde, Iași Üniversitesinde, Oruç bin Adil'in eseri hakkında hazırladığımız mezuniyet tezimizde, ek olarak Cambridge nüshasının (Franz Babinger nşr.) tamamını Romençeye çevirdik. Henüz basılmamış olan bu çalışmamızda, Oruç'un 1453'e kadar yaşadığını ve Cambridge nüshası *Anonimler*'in bir varyantı olduğunu ileri sürmüştük. Bu çalışmamız, 1965'ten itibaren, Iași Üniversitesi, Tarih-Felsefe Fak. Kütüphanesinde ve Bükreş'teki Güney-Doğu Etüdleri Enstitüsü Kütüphanesinde de mahfuzdur.

1977'de, V. Veliman, *Vakay-i Eflâk* denilen küçük bir yapıtın tercümesinin tamamını yayınlamıştır (*Saeculum*, Editura Junimea, Iași, 1977, s. 9-38).

Söz konusu ciltler yalnız Romen tarihçileri ve okurları için hazırlanmış olmasından dolayı, seçilen ve her vekâyinâmenin en iyi elyazması (baskısı) çevirilerek, nüsha farkları belirtilmemiştir. Fakat, her cilt için birer *Dizin (Index)* eklenilmiş olsa idi daha iyi olurdu. (Bu *Dizin* serinin son cildi olarak hazırlanacak).

Böyle olmakla beraber, bu Osmanlı tarihleri serisi Romen tarihçiliğinde yeni ve geniş ufuklar açmakla, önemli bir adım olarak nitelendirilmiştir. Gerçekten, bu kaynakların sayesinde, Romen-Osmanlı münasebetlerinin bir çok bilinmeyen yönleri yahut anlaşılma-yan olaylardan bazıları aydınlığa kavuşmuştur. Fakat bu mevzuun derinliklerine inmek ve ayrıntılarını açıklamak için eski Türk belgelerinden de yararlanmak gerekiyordu.

Yukarıda söz konusu koleksiyonun ikinci serisini *Documente turcești privind istoria României* (Romanya tarihine dair Türk belgeleri) oluşturuyor. Bu dizinin ilk iki cildi, Mustafa A. Mehmet tarafından hazırlanmış olup, birinci cildi 1976, ikincisi de 1983 yıllarında, yine Romen Bilimler Akademisi Basımevinde yayınlanmıştır. Birinci cilt 1455-1774 devrine ait 292 belge, ikinci cilt ise 1774-1791 arasında 281 Osmanlı belgesinden oluşurlar. Her iki ciltte, belgelerin yalnız Romence çevirileri verilmiştir ve sonlarına da tarih terimleri sözlüğü dizin ve bazı fotokopileri eklenmiştir. Şu anda, yine Mustafa A. Mehmet'in imzası altında, dizinin üçüncü cildi aynı basımevinde yayına hazırdır. Henüz matbaadan çıkmamış bu üçüncü ciltle, 1792-1812 yıllarına ait yaklaşık 300 Türk belgesi tarihçilerin istifadesine sunulacaktır.

Bu serinin dışında, geçen senenin sonlarında, yeni bir Türk belgeleri derlemesi yayınlandı. Bu cilt, *Relatiile târilor române cu Poarta otomană în documente turcești 1601-1712* (Türk belgelerinde Romen ülkelerinin Osmanlı devleti ile münasebetleri 1601-1712) başlığı ve Tahsin Cemil imzası altında yayınlandı, Kitabın içinde 236 yeni belge yer almıştır. Bu belgelerin tam metinleri (*der-kenar*'lar dahil) transkripsiyon ve Romence çevirileri ile yayınlandı. Böylece, Romen tarihçiliği de Osmanlı kaynaklarının değerlendirilmesinde, dünya çapında uygulanan yöntemlere ayak uydurmak isteğini göstermiş oldu. Bu cildin ardısıra yayınlanan *Relatiile româno-otomane 1711-1821. Documente turcești* (Romen-Osmanlı münasebetleri. 1711-1721. Türk belgeleri) adındaki kitabında Valeriu Veliman'da aynı yöntemi kullanmıştır (260 belge). Romanya Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün himayesinde basılan bu kitapların her ikisi de yalnız Romen

tarihçileri için değil, aynı zamanda yabancı Türkologların yararı için de hazırlanmışlardır. Bundan dolayı, ikisinde de *Giriş* kısmının özeti ve eserdeki tüm belgelerin özetlerinin listesi de Fransızca olarak verilmiştir. Ayrıca bol sayıda fotokopiler, *Index* ve tarih terimleri sözlükleri de eklenmiştir. Ekserisi İstanbul arşivlerinden çıkarılan bu dökümanların yalnız bir kaç tanesi önceden de yayınlanmıştır.

Belirttiğimiz bu dört ciltten ayrı olarak önemli sayıda eski Türk vesikaları çeşitli dergi ve kitaplarda da çıkmıştır. Bu meyanda, yalnız Mihai Maxim'in 1974 yılında, Bükreş Üniversitesi Basımevinde yayınladığı *Culegere de texte otomane. Izvoare documentare și Juridice (sec. XV-XIX)* (Osmanlı metinleri derlemesi. Dokümanter ve tüzel kaynaklar XV-XIX yy.) adlı kitabını işaret etmek isteriz. Didaktik amaçla yayınlanan bu çalışmaya 34 metin alınmıştır; bunların içinden dokuz tanesi yeni bulgulardır.

Şayet bir istatistik yapmamız gerekirse, 1966'dan bu güne kadar, Romanya'da yaklaşık 50 Osmanlı kroniklerinden parçalar ve tahminen 1200 (bin ikiyüz) eski Türk belgesinin tamamı yayınlanmıştır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, bu miktar tüm eski Türk kaynaklarına nispeten ancak bir damla oranında ya var, ya yok; fakat, bu gerçekleşmeyi, süre, olanak ve, özellikle, değer bakımından mukayese edecek olursak, şüphesiz ki önemli bir başarı olduğu anlaşılır. Yani, yukarıda kaydettiğimiz eserler kısa bir süre içinde, yalnız 4-5 uzman tarafından gerçekleştirilmiştir. Kendiliğinden de anlaşılacağına göre, gerek dergilerde, gerekse ayrı cildler halinde yayınlanan bu eski Türk kaynakları titizlikle seçilmiştir; öyle ki, her biri Romen-Osmanlı münasebetlerinin çeşitli yönlerinin aydınlatılmasına katkıda bulunmaktadır diyebiliriz.

Romanya Devlet Arşivlerinin mikrofilim ve fotokopi fonuna dahil Türk kaynakları koleksiyonu ve özellikle bu koleksiyonun yayınlanmış kısmı, Romen tarihçiliğinin esas konularından birini teşkil eden Romen-Osmanlı münasebetlerinin evriminin güvenilir bir şekilde araştırılmasında gerçekten bir dönüm noktası kaydetmiştir. Son 10-15 yıl zarfında, bu hususta yaklaşık 200 kitap ve etüd yayınlandı. Bunların önemli bir kısmı henüz basılmamış Osmanlı kaynaklarına dayanmaktadır.

Eskiden sathî şekilde ve yalnız Avrupa açısından ele anılan Romen-Osmanlı münasebetlerinin politik ve tüzel boyutları sorunu, şimdi ise başlıca bir konu sayılarak, Türk-İslâm ideolojisi, adaleti

ve tarihi bakımından da incelenmektedir. Eski Türk kaynakları Romen ülkelerinin idarî ve politik özerklerini şüphe kabul etmeyecek bir şekilde kanıtlıyorlar. Romen ülkeleri, yani Moldova (Boğdan), Eflâk ve Transilvanya (Erdel), *dar-ül-ahd (sulh)* rejimine dahillerdi. Transilvanya için bir çok *ahid-name*¹⁵ mevcuttur; Moldova ve Eflâk için ise bu tip belgeler henüz bulunmadı.¹⁶ Fakat, son zamanlarda bu vesikaların mevcudiyeti hakkında deliller çoğalmıştır.¹⁷ Gerçekten, Moldova ve Eflâk için de Osmanlı padişahları ahid-name vermiş iseler, onlar da elbette bir gün meydana çıkacaklardır; belki, Yunanistan'ın bir köşesinden, çünkü Rum asıllı gerek voyvodalar (özellikle Fenerliler), gerekse metropolid ve yüksek rütbeli papazlar değerli eşyalar arasında Romenlerin kıymetli vesikalarını da götürdükleri varsayımı halen kesinlikle reddedilemez. Herhalde keşfedildikleri takdirde bile, bu ahidnameler konunun esası hakkında edinilen bilgileri değiştirmeksizin, yalnız tamamlamalar ve nüshalar getirebilirler. XV, XVI ve XVII. yy'da Moldova ve Eflâk voyvodalarına ve asilzadelerine (boyarlar) verilen berât ferman ve bunlara benzer diğer hükümlerde Romen-Osmanlı münasebetlerinin ana çizgileri ve bazı başlangıç öğeleri muhafaza edildiği yanısıra, bu münasebetlerinin cereyanında yer alan çeşitli değişimler de kaydedilmiştir. Yukarıda adı geçen kitabımızda bu cins belgelerden oldukça çok sayıda yayınladık. Bunların ve diğer devirlere ait eski Türk kaynak-

¹⁵ Fransız kaynaklarından aktarılarak, Romen tarihçiliğinde de *ahid-nâme* "kapitulasiyon" diye adlandırılmıştır.

¹⁶ Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Ef. nr. 3369, s. 472-497'de "Sulhname-i Sultan Mehmed — tâbe şerâhü — bâ Karaboğdan" başlığını taşıyan bir kopya vardır. Bunu keşfeden ve ilk yayınlayan Aurel Decei, *Tratatul de pace — sulhnâme — incheiat între sultanul Mehmed al II-lea și Ștefan cel Mare, la 1479* (1479'da, II. Mehmed ve Ștefan cel Mare arasında akdedilen sulhname), "Revista Istiorică Română", XV (1945), fasc. IV, București, s. 465-494; sonra dört-beş kere daha yayımlandı. Fakat, bu metin özel bir defterde bulunduğu için, resmî değeri hakkında bazı şüpheler de uyandırmıştır (bkz. N. Grigoraș, *A existat un tratat de pace între Mehmed al II-lea și Ștefan cel Mare?* (II. Mehmed ile Ștefan cel Mare arasında bir barış muahenesi akdedildi mi?), Iași, 1948

¹⁷ Bkz., Tahsin Cemil, *Relatiile târilor române cu Poarta otomană în documente turcești 1601-1712* (Türk belgelerinde Romen ülkelerinin Osmanlı devleti ile münasebetleri 1601-1712). Directia Generală a Arhivelor Statului, București, 1984, s. 14-18, 31, 67, 355-356; Mihai Maxim, *Din istoria relațiilor româno-otomane—"Capitulatiile"* (Romen-Osmanlı münasebetlerinden—"Kapitulasiyonlar"), "Anale de istorie", cilt 28, 1982, nr. 6, s. 34-68.

larının vurguladığı yeni gerçekler Romen tarihçiliğinde büyük ilgi uyandırmaktadır. Romen Prenslüklerinin Osmanlı devletiyle ilişkileri, tarafsızlık ve barışı kazanma mahiyetini taşıyan düzenle başlıyarak, Türk gücünün üstünlüğünü ve şartlı himayesini kabul etmeleriyle sonuçlanmıştır. Bu meyanda belirtmek gerektir ki — bir kaç ciddi teşebbüse rağmen (örneğin, 1595 senesinde, Koca Sinan Paşa'nın teşebbüsü),¹⁸ — hiç bir vakit Romen ülkelerinin siyasî özellikleri ortadan kaldırılamamıştır.

Romen tarihçiliğinin dokümanter malzemesine eski Türk kaynaklarının da katılması, sürdürülen araştırmalara yeni istikametler açmıştır. Yani, bu kaynaklar sayesinde tek taraflı görüşler artık aşılmakla, Romen-Osmanlı münasebetlerinin evriminin şimdi Türk ve İslâm ideolojisi ve tarihinde de aranmaktadır. Keza, mukayeseli (karşılaştırmalı) metodun uygulanmasıyla da önemli başarılar elde edilmeye başladı. Böylece, Romen ülkelerinin rejimi ile Kırım Hanlığı, Dubrovnik, Mekke-Medine, Kafkas, Kuzey Afrika ve bazı Balkan bölgelerinin rejimi arasında ilginç benzerlik ve farklar tespit edilmiştir. Herhalde, şimdi katî olarak kabul edilmektedir ki, Osmanlı hakimiyetinde, yalnız Transilvanya değil, Moldova ve Eflâk da şimdiye kadar bilindiğinden daha geniş özerkliğe sahip olmuşlardır. Hattâ, bazı devirlerde (örneğin: XVII. yy'ın ilk yarısında) Romen ülkelerinin öz devlet otoritesi bizzat Osmanlı hükümetinin iradesiyle kuvvetlendirilmiştir. Böyle bir girişimde, Osmanlı yöneticileri Polonya ve Avusturya'nın Karpat ve Tuna bölgelerini elde etmeği amaçlayan saldırgan siyasetlerini önlemek istiyorlardı. Romenlerin bağımsızlık arzularıyla bu büyük devletlerin gayesi bir araya geldikleri takdirde Osmanlılar için gerçekten çok tehlikeli bir durum peyda olabilirdi. Romen ülkelerinin özerkliklerini korumak, bunların "tampon devletler" rolünü icra etmek anlamını taşıyordu. Böylece, XVII. ve XVIII. yy'da Romen ülkelerinin Osmanlı hâkimiyetindeki rejim tarzı bir çok halklar hattâ başka büyük devletlerin idaresinde bulunan halkları için bile (örneğin: Macarlar, Kazaklar v.b.) bir model olarak arzu edilmiştir.

Eski Türk kaynaklarının meydana çıkardıkları başka bir yeni gerçek, Romanya tarihi için pek ehemmiyetlidir. Özellikle XVII.

¹⁸ Başbakanlık Arşivi-Istanbul, Mühimme Defterleri 73. nr. 1059 (Tahsin Cemil nşr. — *Mihai Viteazul în conștiința europeană* (Avrupa bilinçinde Mihai Viteazul, cilt 1, Editura Academiei, București, 1982, s. 140.)

yy'dan itibaren, Osmanlı hükümeti, Eflâk, Moldova ve Transilvanya arasındaki bağları pekiştirmekle, kendi çıkarlarını sağlamak istemiştir. Yani, bu üç kardeş ülkenin arasında işbirliği kurmakla, Osmanlılar bunların üzerindeki hâkimiyetlerini ve Tuna serhaddim daha kolay savunmayı düşünmüşlerdi. Romen ülkelerinin aralarındaki tabii bağlantıları Osmanlı hükümeti eski devirlerde de kullanmaya yönelmişti. Ama, ancak Mihai Viteazul'un 1600'de, Romenlerin ilk birleşmelerini gerçekleştirdikten sonra¹⁹ ve kendi içinde buldukları buhranların etkisi altında Osmanlı devleti bu üç Romen ülkesinin arasındaki sıkı bağlantıları tam bir siyasi ve askerî sistem olarak gözetmiştir. Gerçekten, XVII. yy'ın son çeyreğine kadar, Romen ülkeleri dış savunmalarını özellikle aralarındaki işbirliğiyle sağlamışlardır. Böylece başka bir yanlış fikir daha suya düşmektedir. Buna göre, XVI. yy'ın ortasından itibaren, Osmanlılar Romenlerin silâhlı kuvvetlerini sistematik surette zayıflatmıştır. Bilâkis, yeni yayınladığımız Türk belgeleri, XVII. yy'ın sonuna kadar Romen ülkelerinin askerî güçleri saygı değer seviyede bulunduğunu ıspatlıyorlar; hattâ, bazen bunların Osmanlı hükümetinin isteğiyle güçlendirildikleri de bir gerçektir.²⁰

Romanya'da oluşturulan eski Türk kaynakları fonu ve, özellikle, bunun değerlendirilmesi, Romen tarihçiliğine yeni ve geniş perspektifleri açtı. Romen-Osmanlı münasebetleri konu olarak temel kaynakları ve gerçek boyutları ile incelenmeye başladı. Bu önemli ilmi problemi tamamıyla aydınlatmak için yalnız İslâm ve Osmanlı ideolojisi ve tarihin derinliklerine inmek kâfi olmadığı da anlaşılmaktadır; eski Türklerin gelenek ve tarihlerini de kavramak gerekiyor. Sonra, bu münasebetlere geçerli kuramsal ilkelerin ne şekilde ve ne kadar tatbik olduklarını da saptamak gerekiyor. Bunun için pek çok çeşitli etkenleri göz önünde tutmak icabeder. Bu meyanda da ilk adımlar, atılmak üzeredir.²¹ Fakat itiraf etmemiz gerekir ki, önü-

¹⁹ Transilvanya prensi, Andrei Báthory'yi mağlub ettikten sonra, 1 Kasım 1599'da, Mihai Viteazul, Transilvanya'nın başkenti, Alba Iulia'da tahta oturmuştur. Mayıs 1600'de ise, Moldova voyvodası olarak ilân edildi. Fakat, Eylül 1600'de Habsburglar Transilvanya'ya ve Polonyalılar da Moldova'ya kuvvet sevk ederek, Romenler'in bu ilk siyasi birleşmelerine son vermişlerdir.

²⁰ Bkz., Tahsin Cemil, *Relatiile...*, nr. 12, s. 79, 95, 118, 216 v.s.

²¹ Şimdi, *Başlangıçtan XVI. yy'ın sonuna kadar Romen-Osmanlı münasebetleri* adlı ilk sentezi hazırlamaktayız. 1987'de tamamlanacak bu çalışmamızda eski Türk adetlerine ve İslâm prensiplerine yeterli derecede önem vermekteyiz.

müzdeki uzun ve yorucu yolun henüz başlangıcındayız; sonuna erişmek için ilmi malzeme ve güçlerin sürekli tazelenmesi gerektir.

Özellikle Osmanlı maliye belgelerine dayanmakla, son zamanda Romen-Osmanlı münasebetlerinin ekonomik yönü de sağlam şekilde incelenmeye başladı.²² Böylece, Romen ülkelerinin haraçlarına ve diğer vergilerine dair kesin rakamlar tespit edilerek, Batı kaynaklarından edinilen basma kalıp fikirlerin değiştirilmesine gidilmektedir. Örneğin; şimdiye kadar ısrarla iddia edilen Romen dış ticareti üzerindeki Osmanlı monopolunun (tekelin) bir yanlış kavram olduğu meydana çıkmaktadır. Nitekim, sonuncu kitabında, yani vefatından birkaç gün önce matbaadan çıkan eserinde, meşhur Romen tarihçisi akademisyen Prof. Constantin C. Giurescu, Romen-Osmanlı ticari ilişkilerinin devamlı Romenlerin lehine artık gösterdiğini belirterek, katıyetle şunları da yazmıştır: “gerçek ve sırf bir Türk “tekelinden” artık söz edilemez, ancak bir kaç ürün için yalnız “tercih hakkı”ndan söz edinilebilir (*droit de préemption*)”.²³ Fikrimizce, bu alanda ölçüye karşılaştırmaya dayanan metodların uygulanması ile çok ilgi çekici sonuçlar çıkarılacaktır. Bir bilgisayarın yardımıyla da, Romen ülkelerinin Osmanlılara sattıkları ürünlerin cinsini, miktarını, fiyatlarını ve diğer lazım öğeleri devir devir saptadıktan sonra, elde edilen rakamları zamanın Avrupa piyasalarıyla karşılaştırmak gerekiyor. Yani, Romenlerin mallarını Osmanlılara zoraki mi satmışlar yahut Osmanlı İmparatorluğu geniş ve mükemmel bir tüketim pazarı olduğu için mi? Bu soruna henüz cevap veremiyoruz.²⁴ Fakat, elimizdeki kaynaklar bu konu için yetersiz olmakla beraber, eski kalıpları bozabileceğine inanmaktayız.

²² Bkz. Tahsin Cemil, *Date noi privind haraciul târilor române în secolul al XVII-lea* (Romen ülkelerinin XVII. yy’daki haraçlarına dair yeni bulgular), “Revista de istorie”, t. 30, 1977, nr. 8, p. 1433-1446; Mihai Maxim, *Regimul economic al dominiatîi otomane în Moldova și Tara Românească în a doua jumătate a secolului al XVI-lea* (Moldova ve Eflâk üzerindeki Osmanlı hâkimiyetinin XVI. yy’ın ikinci yarısındaki ekonomik rejimi), “Revista de istorie”, t. 32, 1979, nr. 9, s. 1731-1765; Valeriu Veliman, *Cîteva considerații privind haraciul Moldovei la jumătatea sec. XVI* (XVI. yy’ın ortasındaki Moldova’nın haracına dair bir kaç mülâhaza), “Anuarul institutului de istorie și arheologie “A. D. Xenopol”-Iași, cilt 19, 1982, s. 285-302.

²³ Constantin C. Giurescu, *Probleme controversate în istoriografia română* (Romen tarihçiliğinde tartışmaya şayan sorunlar), Editura Albastos, București, 1977, s. 117.

²⁴ Şu anda, İstanbul pazarı ile Lwow pazarı hakkında mukayeseli bir incelemeyi iletletmekteyiz.

Türk kaynaklarını kullanmamak nedeniyle, Romanya'nın bazı tarihi bölgeleri, yakın zamanlara kadar, millî tarihin hemen hemen dışında kalmışlardır. Yani Dobruca, Banat, Bucak, Crişana ve diğer Osmanlı idaresinde bulunan yörelerin geçmişi hakkında bilgiler gayet azdı. Şimdi ise, temin edilen eski Türk kaynakları, özellikle belgeler sayesinde bu bölgelerin tarihi de sağlam ölçüler içinde araştırılmaya başlamıştır. Hattâ, geniş kapsamlı bir *Dobruca tarihi* de yayına hazırlanmaktadır.²⁵ Keza, Osmanlı tahrir defterlerinin değerlendirilmesi yolun da, az da olsa, bir kaç adım atılmıştır.²⁶ Böylece, bu bölgeler de romen millî tarihinde yerlerini almaktadırlar.

Teşhis edilen eski Türk kaynakları Romen tarihi için çok önemli başka bir istikamet daha açmaktadırlar: Romenlerin Tatarlarla münasebetleri çok eski devirlere dayanmaktadır ve bu mevzuun önemini ve sağlam işlenmesi gerektiğini, N. Iorga başta olmak üzere, tüm büyük Romen tarihçileri kaydetmişlerdir. Fakat gerçeklere dayanmayan Avrupa kaynaklarının kullanılmasıyla, bu konu üzerinde de hayli yanlış ve gerçeklere dayanmayan fikirler ileri sürülmüştür. Ancak, Türkiye, Polonya ve diğer ülkelerde bulunan varlıklar sayesinde bu tahminlerin de bilimsel ışıkla aydınlığa kavuşturulmasına başlanmıştır.²⁷

En nihayet, konumuzun dışında olmakla beraber, geleceğin tarihçilerini hazırlama sorununa değinmeden geçemeyeceğiz. Eski

²⁵ *Din istoria Dobrogei* (Dobruca Tarihinden) başlığını taşıyan ve Akademi Basımevinde, meşhur "Bibliotheca Historica Romaniae" koleksiyonunda yer alan bu eserden üç cilt yayınlanmıştır (cilt, 3-1971). Osmanlı devrine ait olan IV. cilt hazırlanmaktadır.

²⁶ Tahsin Cemil, *Consideratii privind aspectul demografic al zonei centrale a Dobrogei la sfîrşitul sec. XVII* (Pe baza unui registru financiar otoman) (Orta Dobruca'nın XVII. yy'ın sonunda demografik durumu hakkında gözlemler (Bir Osmanlı tahrir defterine dayanarak), "Comunicări de istoria Dobrogei". Constanta, 1980, s. 67-74; V. Veliman, *O condică turcească referitoare la populația nemusulmană din orasul Giurgiu și împrejurimile sale la sfîrşitul sec. XVII* (XVII. yy'ın sonunda Yerkökü ve yöresindeki gayri müslim ehaliye dair bir Türk defteri), "Ilfov-File de istorie", Bucureşti, 1978, s. 195-197.

²⁷ Tahsin Cemil, *III İslâm Giray devrinde Kıvrım Hanlığının dış siyasetinin temel çizgileri*, II. Uluslararası Türkoloji Kongresi", İstanbul, 1976; idem, *Yeni belgelere göre "Halil Paşa Yurdu" ve "İki saatlik bölge" meseleleri*, "IX. Türk Tarih Kongresi", Ankara 1981; Alexandru Gonta, *Românii și Hoarda De Aur* (Romenler ve Altın Ordu), München 1983. Bu sonuncu kitapta Bükreş'te işlenmiştir.

Türk kaynaklarının değerlendirme gücüne sahip genç tarihçilerin yetiştirilmesi için şimdi Romanya'da çaba harcamaktadır. Bükreş Üniversitesi'nde, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden ayrı olarak Tarih-Felsefe Fakültesinde de Osmanlıca ve Osmanlı tarihi dersleri verilmektedir.²⁸ Bu meyanda, 26 Haziran 1985'te, aynı fakültede bir *Osmanlı araştırmaları laboratuvarı* da törenle açılarak, çalışmalarına başlamıştır. Laboratuvarın gayesi bu alanda tüm güçleri bir araya getirmekle, ilmi sorunların çözümesine ve yeni uzmanların yetiştirilmesine yardımcı olmaktır.

Pek tabii ki, Romanya'nın gerek Türk kaynakları fonunun zenginleştirme ve değerlendirme sorunu, gerekse bu sahada çalışacak yeni araştırmacıların yetiştirilmesi sorunu, birbirlerine ayrılmaz şekilde bağlı olmakla beraber, bir çok etkenlere de tâbidir. Fakat, bu hedeflere ulaşmanın Romen tarihçiliğinin gelişmesinin esas şartlarından birini teşkil ettiği artık herkesçe kabul edilmiştir. Bu hususta, şimdiye kadar Türkiye Hükümetinin gösterdiği yakınlık ve anlayışlı tutumu ve Türk meslekdaşlarımızın esirgemedikleri yardımları gayet büyük önem taşımaktadır. Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, ancak Türkiye arşivleri ve kütüphanelerinde çalışma olanağı sağlandıktan sonradır ki Romen Türkolojisinin gerçekten olgunlaşmağa başladığını söyleyebiliriz. Bu meyanda, Romen tarihçi ve Türkologların Türkiye'de düzenlenen ilmi toplantılara (özellikle, *Türk Tarih* ve *Türkoloji* Kongrelerine) katılmaları önemli etkenlerden sayılır.

Romanya'da Türk kaynaklarını değerlendirme yolunda harcanan çabalar yalnız Romen tarihinin doğru olarak açıklanması için değil, aynı zamanda Türk tarihinin de karanlıkta kalan çeşitli yerlerinin aydınlatılmasına katkıda bulunmaktadırlar. Nitekim, Türkoloji dar bir çerçeveden çıkarak, artık evrensel bir bilim dalını oluşturmaktadır. Böyle bir gelişim gayet tabiidir, çünkü bu bilimin konusunu oluşturan Türk uygarlığının, evrensel uygarlığın gelişmesine en önemli katkılardan birini teşkil ettiği artık inkâr edilemez bir gerçek olarak meydana çıkmaktadır.

²⁸ Bkz. Lector Dr. Mihai Maxim, *Limba Turco-Osmană. Curs practic* (Türk-Osmanlı dili. Pratik dersler), Universitatea din Bucureşti, Facultatea de Istorie-Filozofie, Bucureşti 1984.

